

УДК 378:37.013

Катерина Ковальова

СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-АГРАРНИКІВ

Розглянуто й охарактеризовано структуру комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників. Визначено, що основними компонентами комунікативної компетентності є конативний, рефлексивний, мотиваційно-емоційний, гностичний складники. Конативний компонент спрямований на розвиток умінь успішно й ефективно спілкуватися, вести дискусію, налагоджувати контакти з людьми. Рефлексивний сприяє формуванню в інженерів-аграрників адекватної самооцінки. Мотиваційно-емоційний містить мотиви, мотивацію й емоції. Гностичний компонент формує в студентів умінь використовувати теоретичні знання про суть, структуру, форми, функції, види спілкування й мовлення для ефективного, продуктивного спілкування та досягнення поставленої мети.

Ключові слова: структура, компонент, конативний, гностичний, мотиваційно-емоційний, рефлексивний, професійна діяльність, комунікативна компетентність, інженер.

Постановка наукової проблеми та її значення. Реалізація стратегічних напрямів аграрної політики, спрямованих на глибоке реформування сільського господарства, значною мірою залежить від рівня підготовки майбутніх інженерів-аграрників і зумовлює необхідність модернізованого підходу до кадрового забезпечення. Нині, крім спеціальних професійних, студенти повинні володіти комунікативними навичками, адже організаційна й управлінська діяльність інженера залежить від рівня його комунікативної компетентності. Майбутньому інженеру важливо оволодіти теоретичними основами спілкування як важливою складовою діяльності інженера, набутти комунікативних умінь, розвивати комунікативні й організаторські здібності, які забезпечать йому можливість будувати трудові відносини в колективі на принципах співпраці та взаєморозуміння. Про актуальність формування комунікативної компетентності свідчить і той факт, що більшість науковців виділяють у структурі компетентності – комунікативну, тому її потрібно розвивати на предметах гуманітарного циклу – іноземній мові за професійним спрямуванням, лінгвістиці тощо.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Автори по-різному описують компоненти комунікативної компетентності. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти структуру комунікативної компетентності представлено як сукупність соціолінгвістичної, лінгвістичної та прагматичної складників [2]. Учені Ю. Караулова та Н. Комісарова [4] поклали в основу класифікації комунікативної компетентності концепцію трирівневої організації мовної особистості (вербально-семантичний, прагматико-психологічний, тезаурусний рівні). Н. Комісарова виділяє в структурі комунікативної компетентності такі компоненти: лінгвістичний, соціокультурний та соціально-психологічний.

Спроби проаналізувати комунікативну компетенцію з урахуванням психологічного й особистісного чинника зробили Л. Бахман і В. Коккота. Зокрема, Л. Бахман виділяє у структурі комунікативної компетенції три основні компоненти: лінгвістичну, стратегічну компетенції та психомоторні умінь [11]. В. Коккота підкреслює, що формування комунікативної компетенції залежить від загального розумового розвитку особистості [3].

Структуру компетентності у спілкуванні вивчає С. Петрушин. До її складу вчений відносить когнітивні (знання у сфері спілкування, психологічні знання), виконавські (організаторські вміння і навички) й емоційні (емоції, почуття, соціальні установки) компоненти [7, 20].

В. Канале та М. Свейн розрізняють у структурі комунікативної компетенції три компоненти:

– граматичну компетентність – знання лексичних одиниць і правил граматики, фонетики, синтаксису;

– стратегічну компетентність – знання та уміння, які забезпечують логічний взаємозв'язок у поєднанні речень і частин тексту або повідомлення;

– соціолінгвістичну компетентність – правила ведення бесіди, переговорів, врахування соціокультурних особливостей [13, 30].

Учені Н. Ануфрієва та Ф. Байкін уводять до складу стратегічної компетенції правила етикету спілкування.

У своїх дослідженнях вітчизняні та зарубіжні науковці (Е. Біалісток, А. Вейтерс Х. Делл, Т. Дементьєва, С. Козак, О. Касаткіна, Н. Чомський, Ю. Федоренко) виокремлюють іншомовну комунікативну компетентність. Зокрема, Е. Біалісток вважає, що аналіз відмінностей у рідній та іноземних мовах є значно простішим підходом, та підкреслює, що знання мови не обмежується вивченням граматичних структур, а передбачає вміння узагальнювати специфіку використання мови [12]. Отже, думки вчених щодо структури комунікативної компетентності значно відрізняються, проте беззаперечним є те, що дослідження науковців слугують гарним підґрунтям до визначення структурних компонентів і створення власної моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників.

Мета і завдання статті. Мета статті – визначити структуру комунікативної компетентності інженерів-аграрників, яку ми пропонуємо представити у вигляді єдності мотиваційно-емоційного, гностичного, конативного та рефлексивного компонентів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На основі досліджень педагогів, психологів і навчальних планів вищої школи, а також урахуовуючи принцип взаємопов'язаності компонентів будь-якої структури, комунікативну компетентність інженерів-аграрників представляємо у вигляді чотирьох компонентів.

Мотиваційно-емоційний компонент містить у собі мотиви, потреби та цілі в їхній сукупності, що формують пізнавальний інтерес до іншої людини, готовність уступати з нею в розмову, цікавість до власного внутрішнього світу. Цей компонент містить також мотивацію й емоції. Розглядаючи мотиваційно-емоційний компонент як важливий елемент у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-аграрників, зауважимо, що він належить до суб'єктивних якостей студента та визначається особистісними поглядами, спонуканнями, думками, емоціями, потребами, переконаннями.

Мотиваційний компонент характеризується наявністю інтересу до професійної діяльності, прагненням отримувати нові знання, вдосконалюватись, займатися самонавчанням для успішної самореалізації в майбутньому. Саме мотиваційний компонент містить у собі наміри, інтереси, прагнення людини, які спонукають її до певної поведінки.

Р. Немов підкреслює, що мотивація – це сукупність психологічних характеристик, які пояснюють поведінку людини, її направленість та емоційність [6]. Чим більше людина прагнучиме досягти поставленої мети, тим вищою буде мотивація. Вчений розрізняє два види мотивів: мотиви, спрямовані на уникнення невдач; мотиви, спрямовані на досягнення успіху.

Мотиваційний компонент об'єднує зовнішню і внутрішню мотивацію, причому для іншомовного спілкування важливий внутрішній мотив, оскільки він безпосередньо входить до її структури, визначаючи й формуючи її розвиток. Процес формування комунікативної компетентності багатофункціональний, адже передбачає взаємодію різних мотивів.

А. Маркова розрізняє чотири групи мотивів: 1) мотиви професійної діяльності, які формують позитивний результат професійної діяльності; 2) мотиви розуміння призначення професії; 3) мотиви прояву особистості в педагогічній професії (мотиви самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку; 4) мотиви професійного спілкування.

Говорячи про мотиваційну сферу особистості, варто підкреслити, що мотиви служать фундаментом побудови міжособистісних відносин і потреби в спілкуванні. Е. Ільїн наголошує, що «спілкування – це зв'язок між людьми, який проявляється у вигляді передачі учаснику комунікації інформації та має на меті встановити взаєморозуміння та взаємопереживання». Водночас важливу роль відіграють цілі спілкування.

Досягнення цілей спілкування призводить до ефективної взаємодії учасників комунікації. Умова ефективного спілкування – вміння зрозуміти емоції співрозмовника, що проявляється в

можливості ввійти в ситуацію, зрозуміти, поставити себе на місце співрозмовника, подивитися на проблему його очима, відчувати його настрій. Емоційний компонент містить у собі гуманістичну установку на спілкування, інтерес до власного внутрішнього світу та до іншої людини, готовність розпочати з нею бесіду, вміння виконувати певні соціальні ролі в суспільстві, адекватно реагувати на будь-яку ситуацію спілкування, розвинену емпатію.

Емпатія служить фундаментом для побудови дружніх міжособистісних стосунків. В. Сухомлинський підкреслює, що процес навчання потрібно починати з формування взаєморозуміння, взаємоповаги, здатності відчувати душевний стан співрозмовника, вміння ставити себе на його місце. Емпатія відіграє важливу роль у розвитку комунікабельності, адже налаштовує співрозмовників на дотримання певного стилю спілкування та розвиває вміння підтримувати та розвивати розмову.

Отже, виокремлення в структурі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників мотиваційно-емоційного компонента сприяє розвитку в майбутніх фахівців потреби в спілкуванні, пізнанні співрозмовника, самовдосконаленні, самовираженості, можливості диспутовати, доводити свою позицію, формувати конструктивну бесіду, враховуючи емоційний стан співрозмовника, рівень його уваги та ступінь фізичної й розумової втоми.

Друга складова моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників – **гностичний компонент**, який передбачає формування теоретичних знань про суть, структуру, форми, засоби, функції, види й особливості спілкування, розуміння важливості спілкування в житті людини, творче мислення, завдяки якому спілкування розглядається як різновид соціальної творчості. Основою гностичного компонента є знання.

Енциклопедія освіти описує знання як відображення у свідомості індивіда образів, предметів і явищ об'єктивної дійсності, їх властивостей, відносин між ними й закономірностей розвитку в процесі засвоєння суспільного досвіду пізнання.

Розглянувши поняття «знання», перейдемо до опису складових гностичного компонента, який об'єднує володіння знаннями про суть, структуру, форми, засоби, функції, види та особливості спілкування. Успіхи людини в житті, професійний ріст, взаємини з іншими членами суспільства залежать від уміння спілкуватися. Спілкування – цілеспрямований, соціально зумовлений процес обміну інформацією та розвитку контактів між людьми в різних сферах їхньої пізнавально-трудої та творчої діяльності. Завдяки спілкуванню відбувається навчання й виховання людини, вирішення проблем, реалізація професійних цілей, досягнення певних результатів, засвоєння особистістю різних форм соціального досвіду, норм і правил поведінки.

До гностичного компонента майбутніх інженерів-аграрників ми зараховуємо теоретичні знання щодо засобів спілкування: вербальних (словесних) і невербальних (міміка, жести, постава, візуальний контакт, експресія обличчя, інтонаційно-ритмічні особливості голосу).

Важливу роль у процесі спілкування майбутніх інженерів-аграрників відіграють знання про мову, представлені сукупністю компонентів: лексичним (здатність використовувати лексичні та граматичні елементи, які формують словниковий запас), граматичним (знання лексичних одиниць і правил граматики, синтаксису), прагматичним (вміння правильно формувати та доцільно використовувати висловлювання), дискурсивним (логічна побудова висловлювань і речень), орфоепічним (знання знаків транскрипції та вміння їх озвучувати), орфографічним (знання і навички перцепції та продукції символів), соціолінгвістичним (знання та вміння використовувати лексичні одиниці в іншомовному середовищі, враховуючи соціокультурні особливості), фонологічним (володіння чіткою вимовою та інтонацією).

Реалізуються мовні компетенції через чотири види мовленнєвої діяльності: говоріння (взаємодія мовців, процес вираження їх думок, бажань за допомогою мови), читання (процес сприймання тексту, який супроводжується його розумінням), аудіювання (процес сприймання й розпізнавання на слух мовлення та лексико-граматичного матеріалу), письмо (мовленнєва структура, яка забезпечує спілкування за допомогою письмового тексту).

Гностичний компонент, що входить до складу моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників, формує у студентів уміння застосовувати теоретичні знання про

суть, структуру, форми, функції, види спілкування й мовлення для ефективного, продуктивного спілкування та досягнення поставленої мети.

Наступний компонент моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників – **конативний**, який передбачає володіння загальними та специфічними комунікативними вміннями, що дають можливість установлювати контакт зі співрозмовником, контролювати ситуацією взаємодії з ним, перцептивні вміння, які забезпечують можливість проникнення у внутрішній світ партнера по спілкуванню та в самого себе. В конативному компоненті можна виокремити три складові: комунікативну, інтерактивну, перцептивну. Комунікативна складова містить вербальне (мова), невербальне спілкування (жести, міміка, пантоміміка, візуальний контакт) та пара- й екстралінгвістичні системи (інтонація, паузи, тембр, тональність).

У термінологічному словнику Д. Ганича, І. Олійника [1] поняття «мова» витлумачується як «найважливіший засіб спілкування, тобто засіб вираження і повідомлення думок, почуттів і волевиявлень людини. Мова нерозривно пов'язана з мисленням і служить засобом формування і оформлення думки». Своєю чергою поняття «мовлення» описують як «процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. Мовлення є формою існування живої мови, у мовленні мова функціонує і в процесі функціонування перебуває в постійному розвитку».

Говоріння виявляється в різних формах: монолог, діалог, полілог. Вербальна комунікація, взаємодіючи з невербальною, регулює процес розмови. Важливу роль у процесі розвитку вербального й невербального спілкування відіграють пізнавальні процеси: увага, уява, сприйняття, мислення, інтуїція.

Пізнавальні процеси, навички ефективного слухання, уміння використовувати невербальні засоби спілкування входять до складу інтерактивних умінь. В. Шапар визначає інтерактивну складову «як побудову загальної стратегії взаємодії в процесі спілкування» [10, 492]. Інтерактивні вміння допомагають уникнути конфліктної ситуації, знайти компроміс, передбачити стратегію поведінки партнера. В процесі інтеракції комуніканти вибудовують власну стратегію взаємодії, яка реалізується шляхом кооперації, протидії, компромісу, конкуренції, поступливості чи уникнення. Ю. Жуков стверджує, що інтерактивні вміння – це знання правил підтримки контакту зі співрозмовником, до яких відносять правила етикету, самоподання, узгодження комунікативних дій. Дотримання цих правил забезпечує гарантію статусу повноправного учасника комунікації, визначення типу спілкування, досягнення успіху в спілкуванні.

До перцептивних умінь належать: адекватне сприйняття співрозмовника, розуміння його поведінки, дій, встановлення емоційного контакту. Важливість вивчення перцептивного складника в процесі спілкування розглядають Г. Андрєєва, О. Бодальов, Я. Яноушек. «Перцептивна складова містить процес формування образу іншої людини, за допомогою особливостей його поведінки, психологічних властивостей, зовнішнього вигляду», – зазначає В. Шапар. Оцінка співрозмовника, аналіз іншого та себе через іншого, формування певного погляду на людину відбувається за допомогою перцептивного елементу, який об'єднує такі психологічні механізми, як ідентифікація, емпатія, рефлексія.

Отже, конативний компонент моделі комунікативної компетентності спрямований на розвиток в інженерів-аграрників уміння успішно й ефективно спілкуватися, вести дискусію, обирати стратегію поведінки під час розмови, адекватно сприймати колег і «володіти собою» в різних ситуаціях професійної діяльності, налагоджувати контакти з людьми, використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування, прогнозувати поведінку партнера, розуміти внутрішній світ та емоції співрозмовника.

Четвертий компонент моделі комунікативної компетентності інженерів-аграрників – **рефлексивний**, спрямований на формування здатності людини до аналітичної роботи (самоаналіз, аналіз, синтез, узагальнення, структурування), самооцінки, розуміння важливості й особливостей комунікативної компетентності для самовдосконалення й ефективної професійної діяльності. Майбутній інженер-аграрник повинен не лише оволодіти комунікативними вміннями, а й уміти оцінювати рівень своїх знань і можливостей, розпізнавати свої сильні й слабкі сторони, аналізувати помилки та в майбутньому уникати їх. Сукупність цих умінь не лише дасть

можливість адекватно оцінювати себе, а й продумати подальшу тактику та стратегію поведінки. Словник професійної освіти визначає самооцінку як «точка зору особи про міру наявності в неї тих чи тих якостей відповідно до певного зразка» [8]. О. Волченко підкреслює, що самооцінка формується в результаті діяльності та міжособистісної взаємодії. А. Реан виділяє в структурі самооцінки два компоненти:

– операційно-діяльнісний – здатність оцінити свою професійну компетентність (отримані знання) та професійну майстерність (сформовані вміння та навички);

– особистісний – здатність оцінити свої особистісні якості в професійній діяльності [9].

Учений зауважує, що в самооцінці присутній аспект, спрямований на оцінку професійної діяльності, що проявляється в бажанні досягти професійних успіхів, високої кваліфікації, самовдосконалення.

Л. Міхеєва зазначає, що самооцінка сприяє розвитку мотивів, які виявляються в бажанні вчитись, удосконалюватись, професійно зростати та відчувати задоволення від досягнення мети [5, 235]. Адекватна самооцінка підтримує мотиви діяльності студента щодо самовдосконалення, створює фундамент для застосування набутих знань на практиці з подальшою їх корекцією.

Отже, рефлексивний компонент моделі комунікативної компетентності сприяє формуванню в інженерів-аграрників адекватної самооцінки, яка виконує роль регулятора власної діяльності, дає змогу самовизначатися, досягати успіху та професійного самовдосконалення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Комунікативна компетентність фахівця агропромислового комплексу повинна об'єднувати знання фахової термінології, вміння й навички послуговуватися з точністю і лінгвістичною правильністю термінами в усному й писемному професійному мовленні, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації та досвіді, усвідомлюючи необхідність самовдосконалення й саморозвитку. Структура комунікативної компетентності інженерів-аграрників містить у собі мотиваційно-емоційний, гностичний, конативний, рефлексивний компоненти і є першоосновою культури професійного спілкування. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у більш детальному та ґрунтовному вивченні компонентів структури комунікативної компетентності не лише інженерів-аграрників, а й студентів інших спеціальностей.

Джерела та література

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1997. – 456 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Коккота В. А. Лингводидактическое тестирование : науч.-теорет. пособие / В. А. Коккота. – М. : Высш. шк., 1989. – 123 с.
4. Комиссарова Н. В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих переводчиков : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н. В. Комиссарова ; Челяб. гос. пед. ун-т. – Челябинск : [б. и.], 2003. – 185 с.
5. Міхеєва Л. В. Формування мотивації вивчення педагогічних дисциплін майбутніми вчителями праці і професійного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. В. Міхеєва ; Хмельн. нац. ун-т. – Хмельницький : [б. в.], 2005. – 226 с.
6. Немов Р. С. Психология : учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. Кн. 1 : Общие основы психологии / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М. : Владос, 2001. – 688 с.
7. Петрушин С. В. Игротека для взрослых (200 упражнений СПТ) : метод. рек. / С. В. Петрушин. – Москва–Казань : НМЦ, 1989. – 70 с.
8. Професійна освіта : словник / за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
9. Реан А. А. Психология личности: социализация, поведение, общение / А. А. Реан. – СПб. : Прайм – Еврознак, 2004. – 416 с. – (Мэтры психологии).
10. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник (бл. 2500 термінів) / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
11. Bachman L. Fundamental consideration in language testing / L. Bachman. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 408 p.
12. Bent F. Five Misunderstandings about Case-Study Research / Flyvbjerg Bent // Qualitation Inquiry. – 2006. – Vol. 12, No 2. – P. 219–245.
13. Canale M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / Michael Canale, Merrill Swain // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No 1. – P. 1–47.

References

1. Hanych, D. I. 1997. *Slovnnyk Linhvistychnykh Terminiv*. Kyiv: Vyshcha Shkola.
2. Nikolaieva, S. Yu., ed. 2003. *Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z Movnoi Osvity: Vyvchennia, Vykkladannia, Otsiniuvannia*. Kyiv: Lenvit.
3. Kokkota, V. A. 1989. *Lingvodidakticheskoie Testirovaniie: Nauchno-Teoreticheskoe Posobiie*. Moskva: Vysshaia Shkola.
4. Komissarova, N. V. 2003. "Formirovaniie Professionalno-Kommunikativnoi Kompetentnosti Budushchikh Perevodchikov". PhD diss., Cheliabinskii Gosudarstvennyi Pedagogicheskii Universitet.
5. Mikheieva, L. V. 2005. "Formuvannia Motyvatsii Vyvchennia Pedahohichnykh Dystsyplin Maibutnimy Vychetiamy Pratsi i Profesiinoho Navchannia". PhD diss., Khmelnytskyi Natsionalnyi Universytet.
6. Nemov, R. S. 2001. *Psikhologiiia : v 3 Knigakh. Kniga 1: Obshchiie Osnovy Psihologii*. Moskva: Vlosos.
7. Petrushin, S.V. 1989. *Igroteka dlja Vzroslykh (200 uprazhnenii SPT)*. Moskva – Kazan: NMC.
8. Nychkalo, N. H., ed. 2000. *Profesiina Osvita*. Kyiv: Vyshcha Shkola.
9. Rean, A. A. 2004. *Psikhologiiia Lichnosti: Sotsyalizatsiia, Povedeniie, Obshcheniie*. Sankt-Peterburg: Praim – Yevroznak.
10. Shapar, V. B. 2007. *Psykhologichnyi Tlumachnyi Slovnnyk*. Kharkiv: Prapor.
11. Bachman, L. 1991. *Fundamental Consideration in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
12. Bent, Flyvbjerg. 2006. "Five Misunderstandings about Case-Study Research". *Qualitation Inquiry*, 12 (2): 219.
13. Canale, Michael, and Swain, Merrille. 1980. "Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing". *Applied Linguistics*, 1 (1): 1–47.

Ковалева Екатерина. Структура коммуникативной компетентности будущих инженеров-аграрников. Рассмотрена и охарактеризирована структура коммуникативной компетентности будущих инженеров-аграрников. Указано, что основными ее компонентами являются конативный, рефлексивный, мотивационно-эмоциональный и гностический составляющие. Конативный компонент направлен на развитие умения успешно и эффективно общаться, дискуссировать и контактировать. Рефлексивный компонент способствует формированию у инженеров-аграрников адекватной самооценки. Мотивационно-эмоциональный компонент вобрал в себя мотивы, мотивацию и эмоции. Гностический компонент формирует в свою очередь у студентов умение использовать теоретические знания о сути, структуре, форме, функции, видах общения и разговорной речи для эффективного, продуктивного общения и достижения поставленной цели.

Ключевые слова: структура, компонент, конативный, гностический, мотивационно-эмоциональный, рефлексивный, профессиональная деятельность, коммуникативная компетентность, инженер.

Kovalova Kateryna. Structure of the Communicative Competence of Future Agrarian Engineers. The article highlights the structure of the communicative competence of future agrarian engineers. It consists of conative, gnostic, motivational-emotional and reflexive components. Conative component involves mastering of the student by communicative skills that make it possible to establish contact with the interlocutor. The gnostic component is aimed at forming of theoretical knowledge about the essence, structure, form, means, functions, types and features of communication. The motivational-emotional component includes motives, needs and goals and this component develops the ability of a student to communicate. The reflexive component is aimed at creating of the ability to work analytically, understand the importance and peculiarities of communicative competence for self-improvement and effective professional activity.

Key words: structure, component, conative, gnostic, motivational-emotional, reflexive, professional activity, communicative competence, agrarian engineer.